

A kulturális szolgáltatások kínálata közötti különbségek a magyarországi tízezer fő feletti városokban

Differences between the supply of cultural services in the Hungarian cities living more than ten thousand people

Gombos Szandra A tanulmány a kulturális szolgáltatások kínálatát és eloszlását vizsgálja a magyarországi tízezer fő feletti városokban. A kutatás különböző statisztikai adatbázisok szekunder adatain és saját gyűjtésű adatokon alapul. A klaszterelemzés eredményeként meghatározott város csoportok annyiban mutatnak hasonlóságot a korábbi várostipológiai elemzések eredményeivel, hogy ebben az esetben is azonosíthatók a központi szerepkört betöltő és a leszakadó városok. E város csoportok mellett megtalálhatóak a kulturális adottságaikat eltérő módon kihasználó, a múzeumokra és a fesztiválokra hangsúlyt helyező városok, valamint azok a városok, ahol az alkotóközösségek és a közművelődési intézmények játsszák a legfontosabb kulturális szerepet.

Széchenyi István Egyetem
E-mail:
gombosz@sze.hu

Kulcsszavak:

kulturális szolgáltatások,
kulturális ipar,
várostipológia

The current paper investigates the supply and distribution of cultural services in Hungarian cities with more than ten thousand inhabitants. The research is based on secondary data of different statistical databases and on own data collection. The city groups defined by the cluster analysis show similarities to the results of earlier city typology analysis in a way that cities with central role and those lagging behind also can be identified. Besides these groups there are cities which exploit their cultural potential differently; those which focus on museums and festival life and those in which the creative communities and cultural centres play the most important role.

Keywords: cultural services, cultural industries, urban typology

Beküldve: 2016. május 25.

Elfogadva: 2016. augusztus 23.

Bevezetés

Az elmúlt időszakban a kultúra stratégiai szerepe megnőtt a városok fejlesztésében, ezt már nemcsak az elméleti szakemberek, de a politikai és a gazdasági döntéshozók is egyre inkább felismerik. Egyre több példát találunk arra is, amikor a kultúra eszközként szolgál egy település új életre keltéséhez. A kultúrát többféleképpen is fel lehet használni a problémák megoldására, akár olyanokra is, amelyekre a tradicionális módszereket nem lehetett alkalmazni, vagy azok nem váltak be (Evans 2003). Akármelyik utat is választják az adott települések, a kultúra már egyre kevésbé az a marginális szektor, ahonnan megszorítások idején elsőként vonják el a forrásokat, hanem egyre nagyobb szerepet tölt be.

Pratt (1997a) bizonyította, hogy a (legtágabb értelmezés szerinti) *kulturális iparnak* igenis domináns szerepe van a gazdaság fejlődésében, annak fontos részét alkotva. Kölcsönösen szoros kapcsolatban van a technológiai és a szervezeti innovációval, annak egyik hajtómotorja lehet, ezáltal hozzájárulva a kulturális ipar lokalizációjához, amely szintén a helyi értékeket növeli. A kulturális iparnak értékteremtő és -növelő ereje van, ami az „előállított” termékek és szolgáltatások esetében a kulturális és a művészeti érték mellett, gazdasági értékkel is bír. A kulturális ipar gazdaságra gyakorolt közvetett hatása olyan tevékenységeken keresztül mérhető, amit az az aktívabb művészeti és kulturális élet által generál (például kiskereskedelem, turizmus, szállítás, szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás). A közvetlen hatásait is mérni lehet a kulturális termékek és szolgáltatások értékével, valamint az adott iparágban foglalkoztatottak

számával (Pratt 1997b). Tehát a kultúra hatását leginkább az iparág termékein és szolgáltatásain keresztül fejt ki, így azok jelentősége vitathatatlan. A kulturális ipar fontosságát alátámasztja az a tény is, hogy a termékek szimbólumokhoz kötődő értéke legalább annyira fontossá vált, mint gyakorlati hasznosságuk (Scott 1997, Zukin 1995). Így azok az ágazatok válnak egyre jelentősebbé (a fejlődésben játszott szerepüket tekintve), amelyek képesek szimbolikus értéket előállítani és közvetíteni.

A megélnéülő kulturális élet pozitív hozadéka lehet, hogy *kulturális klaszterek* alakulnak ki, amelyek nemcsak megarendezvényekből, azok helyén fejlődhetnek ki, de gyakran homogén kulturális tevékenységek térbeli koncentrációjának eredményeképpen is. Így található számos nyugat-európai nagyvárosban funkcionálisan szakosodott kulturális negyed, mint például divat-, multimédia- vagy múzeumnegyed (Gospodini 2006, Montgomery 2004). A magas kultúra centrumai általában a belvárosban találhatók, ahol a kulturális tevékenységek koncentrálnak, mint például a múzeumok, a színházak, az operák, a koncerttermek és a művelődési házak. Ezeket általában a városi megújulás és fejlesztés részeként alakítják ki, így gyakran új és tradicionális épületek együtteseként alapul szolgálnak egy kulturális klaszter kialakulásához (Gospodini 2006).

Elméleti háttér

A tekintetben, hogy mi tartozik a kulturális/kreatív ipar tevékenységei közé, nincs egyetértés sem a magyar, sem a nemzetközi szakirodalomban, és ez nagyban nehezíti a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokat, illetve a róla készítendő becsléseket is. Nincs e területen egységesen elfogadott módszertan, széles körben alkalmazott összehasonlítás, nincsenek benchmarkok és indikátorok (Ságvári 2010). További nehézség (ahogy maga az ágazat körülhatárolása is mutatja), hogy a „kultúra”, a „kreativitás” nehezen megfogható fogalmak. Nem vagy csak nehezen sorolhatók be a hagyományos ágazatok közé, nehezen feleltethetők meg a ma használatos statisztikai kategóriáknak. Az 1. táblázat néhány példát tartalmaz a használt statisztikai kategóriákra.

Az UNESCO 2009-ben a kulturálisan termékeny iparágakat, tevékenységeket és gyakorlatot csoportosította, majd ezeket a kereteket használva az Eurostat is meghatározta, hogy mik képezik a kulturális vizsgálatok tárgyát. A kiválasztásnál fő szempont volt, hogy minden uniós tagállam a kultúra körébe sorolja az adott tevékenységeket, ezért a turizmust és a sportot ki is zárták a vizsgálatok tárgyköréből. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) besorolása tartalmaz számos további tevékenységet is, amit a nemzetközi szakirodalom nem sorol a kulturális iparágak körébe, ezek azonban inkább a kultúra tágabb értelmezéséhez kapcsolhatók.

1. táblázat

A kulturális iparághoz tartozó tevékenységek
Activities belonging to cultural industry

UNESCO, 2009	Eurostat, 2012	KSH, 2012
Kulturális és természeti örökség	Művészeti és műemlék örökség	Könyvtári szolgáltatás
Előadóművészet és rendezvények	Levéltár	Múzeumi és levéltári szolgáltatás
Vizuális művészetek	Könyvtár	Közösségi művelődési tevékenység
Könyv és sajtó	Könyv és sajtó	Állat- és növénykerti tevékenység
Audiovizuális és interaktív média	Vizuális művészetek	Előadó-művészeti tevékenység
Tervezés és kreatív szolgáltatások	Építészet	Egyéb művészeti tevékenység
	Előadóművészet	Könyv- és zeneműkiadás
	Audiovizuális és multimédia	Filmgyártás, forgalmazás és vetítés
		Hangfelvétel készítése és kiadás
		Egyéb szórakoztatás (például cirkusz, vidámpark)
		Tömegkommunikációs tevékenység
		Lapkiadás
		Szoftver- és számítógépes szolgáltatások
		Rádió

Forrás: UNESCO (2009), Eurostat (2012) és KSH (2012).

A kulturális iparágba – a KSH megnevezéseit használva, de azok szűkebb értelmezését alapul véve – a következő tevékenységeket soroltam:

- könyvtári szolgáltatás,
- múzeumi szolgáltatás,
- közösségi művelődési tevékenység,
- előadó-művészeti tevékenység (színház, koncertek),
- egyéb szórakoztatás (cirkusz, mozi, fesztiválok),

A felsorolás megmutatja, hogy a kulturális iparágot tovább szűkítettem kizárólag a szolgáltatásokat nyújtó tevékenységekre, és kiegészítettem azokat a modern kultúra elemeivel.

Enyedi (2005) felfogásában a kulturális szolgáltatások és a hozzájuk kapcsolódó, kiegészítő termékipar alkotta kulturális gazdaság jellemzője, hogy erősen helyfüggő. A legtöbb kulturális termékre és szolgáltatásra igaz, hogy nem állítható elő bárhol.

Mint ahogy a gazdaság más területein, a kulturális gazdaság esetében is megfigyelhető a nagyvárosi koncentráció, bár ez az ágazat nem minden szegmensére jellemző. Ennek oka, hogy „*a kulturális gazdaság nagymértékben táplálkozik a helyi városi hagyományokból*” (Enyedi 2005, 18. old.), és az ezekre épülő kulturális gazdaságban nagy szerep jut a kis- és középvállalatoknak.

Hall (1998) vizsgálatai azt bizonyították, hogy a kulturális ipar döntő többsége a nagyvárosokra koncentrálódik. Pratt (1997b) szerint az Egyesült Királyságban a kulturális iparág foglalkoztatottainak 26%-a Londonban, az Egyesült Államokban pedig 50%-a a nagyobb metropoliszokban koncentrálódik (Scott 2000). Scott (2010), Míszlivetz és Márkus (2013) is megállapították, hogy a kulturális és kreatív ipar által generált változások a leglátványosabbak a modern világ metropoliszaiban, de a városi hierarchia alsóbb szintjén elhelyezkedő városokban az is megfigyelhető, hogy követik a trendeket, mint például a kisebb kézműves és kulturális központok a modern Olaszországban (Cuccia and Santagata 2002, Mizzau and Montanari 2008 idézi Scott 2010). A kreatív városokról szóló pozitív esettanulmányok javarészt nagyvárosokra és azok metropolisz régióira vonatkoznak (Ságvári–Dessewffy 2006, Scott 2000), ahol a kreatív gazdaság teljes gazdaságon belüli aránya akár a kétszeresére is megnőtt az 1990-es években, ez a kisebb városok számára is szolgálhat mintaként. Tehát manapság a kisebb és a nagyobb városok egyaránt használják a kultúrát mint „mágikus receptet”, hogy versenyképesek maradjanak a globális piacon (Blessi et al. 2012). Egedy és társai (2013) szerint a kreatív, kulturális gazdaság fejlesztése nem gazdasági fejlettség kérdése, a gazdaságilag kevésbé fejlett városok is választhatják a fejlődésnek ezt az útját. Az több tényezőtől (például az aktuális városvezetéstől, a megismert jó példáktól, a település adottságaitól, a felmerülő lehetőségektől stb.) is függ, hogy egy város a kultúrát tekinti-e a fejlesztés eszközeként, és hogy azt miként használja. Az viszont tény, hogy az 1980-as évektől a kultúra a figyelem középpontjába került, és a városok folyamatosan alkalmazzák a különböző kulturális fejlesztési stratégiákat.

A magyar városok funkciója, hierarchiája, illetve hálózata a rendszerváltás óta is folyamatos átalakuláson megy keresztül, ez pedig jelentős hatással van nemcsak a gazdasági, de a kulturális, az innovációs és az egyéb folyamatokra is.

A kulturális ipar Magyarországon is főleg a nagyobb városokban koncentrálódik, legfőképpen a kulturális szolgáltatások hierarchikus felépítésének köszönhetően, de bizonyos kulturális intézmények a kisebb településeken is megtalálhatók. A rendszerváltás óta az intézményrendszer, a finanszírozás és a látogatási szokások is átalakultak. (Ezek főbb trendjeivel itt nem foglalkozom, de leírásukat lásd Gombos (2015).)

A városok kulturális szempontú vizsgálata

A városok topográfiai vizsgálata esetén fontos a központi szerepkör megléte, mennyisége és minősége, hiszen ez jelentős mértékben befolyásolja a településhálózati rendszerben betöltött szerepét. A központi városfunkciók városon belüli súlya és vo-

lumene, valamint a vonzáskörzet nagysága további információkat árul el a város funkcionalitásáról és a városhierarchiában elfoglalt helyéről. Így a földrajzi szempontú vizsgálatok esetén „*az alapkoordinátákat a településbázisban elfoglalt helyzet és az ellátott funkciók 'szerkezete' adja meg*” (Beluszky–Győri 2004, 5. old.). Mivel a városhierarchiában elfoglalt pozíciót a meglévő városi funkciók összetétele és az ezeket biztosító intézmények jelenléte vagy hiánya szabja meg, bizonyos esetekben – például a kultúránál – mindenképpen érdemes megvizsgálni az intézményi feltételeket. Magyarországon a kulturális intézményrendszer – az oktatáshoz és az egészségügyhöz hasonlóan – hierarchikus felépítésű, ami azt jelenti, hogy a fenntartásukhoz szükséges egy minimális lakosság szám, emiatt az egyes szervezetek között alá-, fölérendeltségi viszony van, s e hierarchikus „rendszerek” legalsó szintjén az alapellátást nyújtó falusi intézmények állnak. Az elmúlt évtized művelődési házait és könyvtárait érintő központosított összevonások miatt is érdemes megvizsgálni az intézmények meglétét, de a szervezeti hierarchiában betöltött szerepüket, valamint az egyes szintekre jellemző volumeneket is.

Rechnitzer és szerzőtársai (2003) a városok infokommunikációs technológiai fejlettségét vizsgáló kutatásuk eredményeképpen szintén megállapították, hogy az egyes várostípusokhoz való tartozást elsősorban a települések mérete határozza meg, illetve „*az azzal ok-okozati viszonyban lévő, a történelmi fejlődés során elért központi funkciója, szerepe*” (Grosz et al. 2000, 160. old.). Emellett azonban fontos befolyásoló tényezőnek bizonyult a földrajzi elhelyezkedés aszerint is, hogy a városok dinamikusan fejlődő, mozdulatlan stagnáló vagy elmaradott leszakadó térségben helyezkednek-e el. A magyar városfejlődés szempontjából számos további szerző (Nemes Nagy 1996, Beluszky 1999, Lengyel–Rechnitzer 2000) találta fontosnak a földrajzi elhelyezkedést. Az eddigi általános vagy bizonyos funkcióra irányuló városkutatások során jelentős eltéréseket találhatunk az egyes városok, a várostípusok között, ezért a kultúra szempontjából is érdemes megvizsgálni azokat.

A kutatás módszertana

A szekunder adatokon alapuló kutatás célja: a magyarországi tízezer fő feletti városok kulturális intézményrendszerén és az általuk kínált szolgáltatásokon keresztül annak vizsgálata, hogy vannak-e és milyen kulturális eltérések vannak az egyes városok, várostípusok között, és esetlegesen ezek mivel magyarázhatók. A vizsgálat tárgyát a 2013. január 1-jei állapot szerinti tízezer fő feletti állandó lakossal rendelkező városok képezik, a főváros kivételével, számuk a vizsgált időpontban 141 volt. Budapest kivétele a mintából azért volt indokolt, mert a legtöbb funkciót tekintve az ország fővárosközpontúsága figyelhető meg, illetve a lakosság száma annnyival nagyobb a többi nagyvárosénál, hogy a jellemzésnél és később a csoportok képzésénél mindenképpen külön klasztert alkotott volna. Abszolút értelemben véve Budapestnek a legjobb a kulturális adottságai, és azok összehasonlítása leginkább a régió más fővárosaival

lenne indokolt. A mintába 18 megyeszékhely, 5 megyei jogú város és 118 város tartozik. A szekunder adatokon alapuló kutatás körébe tartozó városok méret szerinti megoszlását a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat

A tízezer fő feletti városok száma várostípusok szerint

Number of cities with more than ten thousand inhabitants by city types

Várostípus	Szám
100 ezer fő feletti nagyváros	7
50 ezer és 100 ezer fő közötti középváros	11
30 ezer és 50 ezer fő közötti középváros	17
20 ezer 30 ezer fő közötti középváros	24
10 ezer és 20 ezer fő közötti kisváros	82
<i>Összesen</i>	<i>141</i>

A 2. táblázat adatai szerint a minta legnagyobb részét a tíz- és húszezer fő közötti állandó lakossal rendelkező kisvárosok alkotják. Az ennél kisebb kisvárosokat azért nem tartalmazza a minta, mert ezeken a településeken általában egy összevont kulturális intézmény található, amely korlátozott nyitvatartású, egy-két alkalmazottat foglalkoztat, ugyanakkor (korlátozottan) egyszerre több funkciót is ellát. Ezekben a városokban – a Balaton-partiak kivételével – általában nincsenek nagy közönséget vonzó kulturális rendezvények, és a Balaton-parti tízezer főnél kisebb lélekszámú települések is inkább a turisztikai vonzerő növelése céljából szervezik ezeket a rendezvényeket.

A városok kulturális adottságait az említett kulturális ipar (könyvtári szolgáltatás, múzeumi szolgáltatás, közösségi művelődési tevékenység, előadó-művészeti tevékenység (színház, koncertek), egyéb szórakoztatás (mozi, fesztiválok)) szolgáltatásaival vizsgáltam, kiegészítve az építészeti örökségekkel, műemlékekkel. Ez utóbbiak ugyan már a tágabb értelemben vett kreatív ipar termékei, egy város kulturális élete szempontjából azonban mégis meghatározók (Gospodini 2004, Hubbard 1995, Knox 1991, Sassen–Roost 2000).

Az elemzéshez használt mutatók a kulturális ipar egyes intézménytípusainak számára, azok állományára – amennyiben rendelkeznek állandó gyűjteménnyel –, az általuk szervezett programokra és kínált szolgáltatásokra vonatkoznak. Az adatokat az Emberi Erőforrás Minisztériumának kultúrstatistikai kimutatásaiból és a KSH TSTAR település szintű adatbázisából gyűjtöttem és összesítettem, továbbá kiegészítettem azokat saját gyűjtésű adatokkal (3. táblázat).

3. táblázat

A kulturális kínálat elemzésére használt változók, 2013
Variables used for analysis of cultural supply, 2013

Sor-szám	Változó	Forrás
1.	Tízezer főre jutó könyvtárak száma, darab	EMMI–Kultúrstatistika
2.	Ezer főre jutó könyvtári rendezvények száma, darab	EMMI–Kultúrstatistika
3.	Tízezer főre jutó muzeális intézmények száma, darab	KSH–TSTAR
4.	Ezer főre jutó múzeumi kiállítások száma, darab	KSH–TSTAR
5.	Tízezer főre jutó közművelődési intézmények száma, darab	KSH–TSTAR
6.	Ezer főre jutó közművelődési foglalkozások száma, darab	KSH–TSTAR
7.	Ezer főre jutó kulturális rendezvények száma, darab	KSH–TSTAR
8.	Ezer főre jutó alkotóközösségek száma, darab	KSH–TSTAR
9.	Tízezer főre jutó fesztiválok száma, darab	Saját gyűjtés
10.	Tízezer főre jutó építészeti örökségek, műemlékek száma, darab ^{a)}	Saját gyűjtés
11.	Tízezer főre jutó színházak száma, darab	EMMI–Kultúrstatistika
12.	Ezer főre jutó színházi férőhelyek száma, darab	EMMI–Kultúrstatistika
13.	Ezer főre jutó színházi előadások száma, darab	EMMI–Kultúrstatistika
14.	Tízezer főre jutó mozitermek száma, darab ^{b)}	KSH–TSTAR
15.	Ezer főre jutó moziférőhelyek száma, darab ^{b)}	KSH–TSTAR

a) 2014. évi adat.

b) 2010. évi adat.

A fesztiválokra és az építészeti örökségre vonatkozó adatok saját gyűjtésből származnak. Mivel a fesztiválokról nincsen országos településszintű összesítés, ezért a 141 városra vonatkozóan összegyűjtöttem, hogy 2013-ban összesen hány fesztivált tartottak. Az adatbázisba kerülésnek feltétele volt, hogy a településnél nagyobb hatókörrel rendelkező, legalább másfél napos, művészeti, könnyűzenei, helyi hagyományokra épülő vagy gasztronómiai fesztivál legyen, ami nem vallási vagy állami ünnepnapokhoz kötődik. A településnél nagyobb hatókörű rendezvények, amelyek nem csak a helyi lakosságot vonzzák, általában változatosabb és nagyobb kulturális kínálattal rendelkeznek, és várhatóan turistákat is vonzanak (Gomez 1998, Richards és Wilson 2004, Voase 1997). A minimális időtartam szintén a kulturális sokszínűség miatt fontos. A vallási és az állami ünnepnapokhoz kötődő rendezvények elemzésétől azért tekintettem el, mert ezek szinte minden városban előfordulnak, így érdemben nem változtattak volna a vizsgálat eredményén. Magyarországon a legtöbb fesztivál gaszt-

ronómiai vagy művészeti, a legnagyobbak pedig könnyűzeneiek, ezért a gyűjtést leegyszerűsítendő a felsoroltakat vettem figyelembe, továbbá a helyi (kulturális) hagyományokra épülőket, mert ezek a kulturális élet szempontjából szintén meghatározók. (Az adatokat a települések honlapjáról, különböző programajánló oldalakról, illetve a keresőmotorokat használva gyűjtöttem össze.)

Bár az építészeti örökségekre és műemlékekre vonatkozóan létezik országos adatbázis, mivel ezek nem tartoznak az általam meghatározott kulturális ipar szolgáltatásai közé, hanem a tágabban értelmezett kreatív ipar termékei, így közülük csak azokat vettem figyelembe, amelyek saját értékeik mellett kulturális vonzerővel is rendelkeznek. Véleményem szerint a helyi lakosság szemében azok az építészeti örökségek és műemlékek rendelkeznek nagyobb kulturális jelentőséggel, amelyek a turisták számára látványosságot jelentenek. Így a települések honlapját, turistainformációs oldalakat alapul véve összesítettem a turisztikai érdeklődésre számot tartó építészeti örökségeket és műemlékeket. A szobrok esetén csak azok meglétét vagy hiányát jegyeztem le, illetve akkor rögzítettem külön az adatbázisban, ha kiemelt turisztikai vonzerővel rendelkeznek vagy történet fűződik hozzájuk.

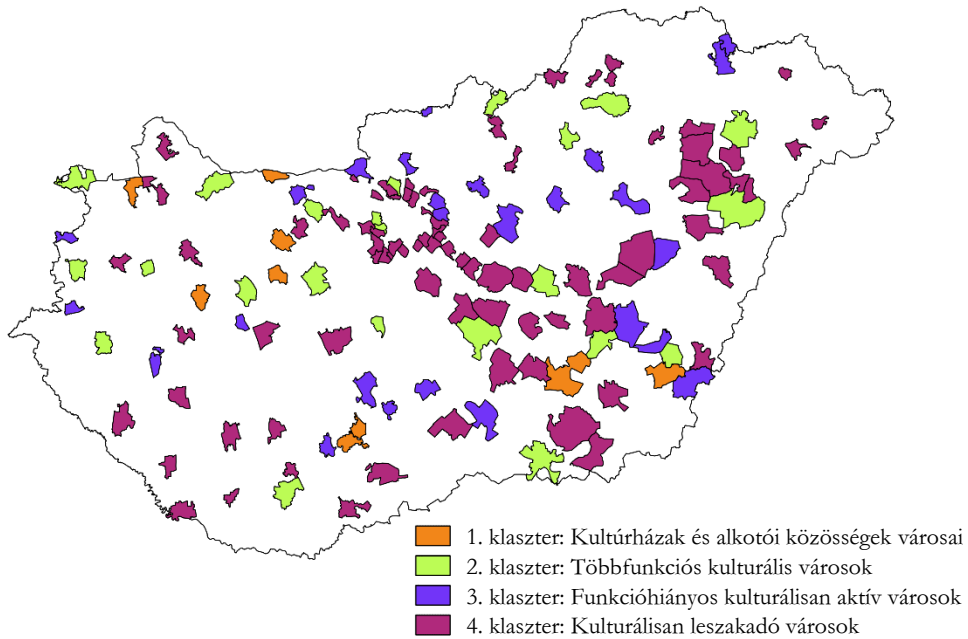
A látogatók számát egyik esetben sem vizsgáltam, mivel kizárólag a kultúra kínálati oldalát elemeztem, ezért a keresleti oldalt szándékosan hagytam figyelmen kívül. A mutatókat fajlagossá téve tízezer főre vetítettem az intézmények számát és ezer főre a többi mutatót. Előbbiek esetében azért vettem alapul a magasabb népességszámot, mivel a legalacsonyabb népességű város is legalább tízezer fő, és az intézmények alacsony száma miatt ezek a mutatók így könnyebben értelmezhetők.

A K-közép klaszterelemzést elvégezve – a korábban ismertetett változók figyelembevételével – négy csoportba soroltam a városokat. A klaszterek ideális számának megállapításához egyrészt a könyökkritériumokat, másrészt a klaszterek relatív méretét vettem figyelembe. A koeficiensek értékeit vonaldiagramon ábrázolva három kisebb könyököt lehetett azonosítani, így kipróbáltam a három-, illetve négyklaszteres megoldást. A szórások minden esetben hasonlóak voltak. Végül a klasztercentroidok figyelembevételével a négyklaszteres kialakítás mellett döntöttem, így sikerült homogén csoportokat létrehozni, hiszen a klaszteren belüli szórások minden esetben kisebbek voltak, mint a teljes szórás.

Az egyes klaszterbe tartozó városokat az 1., a városok megoszlását az egyes kulturális klaszterekben a 2. ábra mutatja.

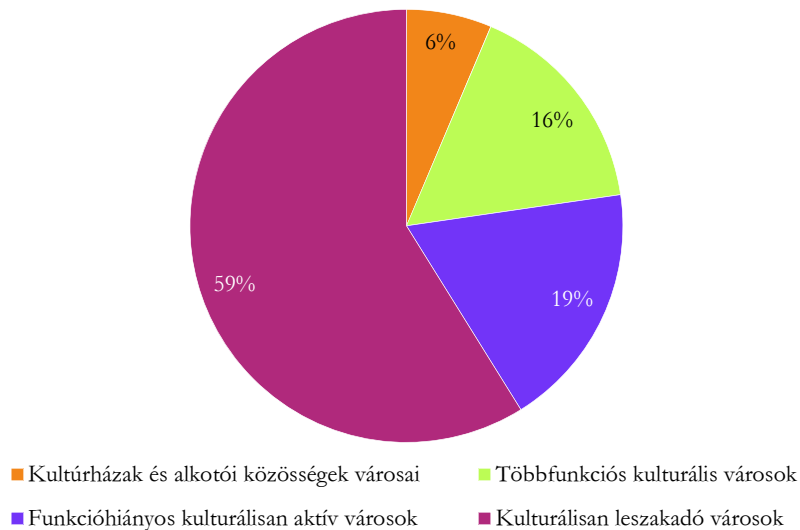
1. ábra

Városklaszterek a kulturális kínálat alapján, 2013
City clusters by cultural supply, 2013

2. ábra

A városok megoszlása az egyes kulturális klaszterekben, 2013
Distribution of cities within cultural clusters, 2013

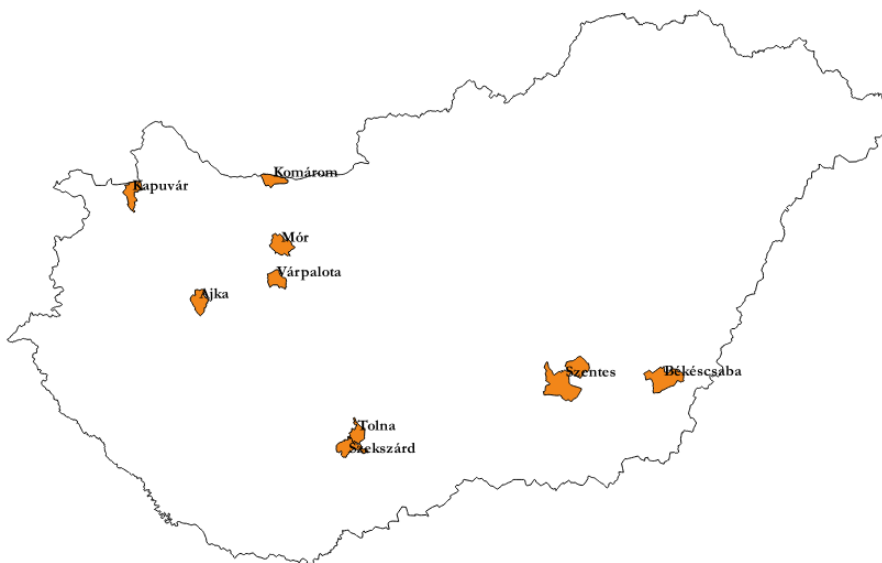

Kultúrházak és alkotói közösségek városai

A legkisebb elemszámú klaszterbe 9 tíz- és hatvanezer fő közötti város tartozik, két megyeszékhellyel, Békéscsabával és Szekszárddal. A városok az ország déli központjai vagy annak közelében helyezkednek el, illetve az ország északnyugati részén lévő kisebb városok (3. ábra).

3. ábra

A kultúrházak és alkotói közösségek városai Magyarországon, 2013 Cities with cultural centres and creative communities in Hungary, 2013

A 3. ábrán szereplő városokra a közművelődési intézményekhez kötődő tevékenységek a leginkább jellemzők és intenzívek. A 4. táblázat bemutatja a klaszter kulturális kínálatának főbb jellemzőit, kiemelve azokat, amelyekben a többi városcsoporthoz képest a legmagasabb értékkel rendelkeznek.

Legmagasabb a tízezer főre jutó közművelődési intézmények száma (8,25), a legtöbb foglalkozás (212,42), rendezvény (20,58) és alkotóközösség (2,33) jut ezer lakosra. A legkevesebb rendezvényt tartó városban is éves szinten 7,2 rendezvény jut ezer lakosra, míg a legtöbbet szervező településen 35,21. Foglalkozásokból és alkotóközösségekből is legjobban teljesítenek az ebbe a klaszterbe tartozó városok, a legkevesebb ilyen jellegű szolgáltatást nyújtó városban is 95,15 foglalkozás és 0,6 alkotóközösség közül válogathatnak ezer lakosonként, illetve a legjobban teljesítő településen 611,79 és 4,38 közül. A muzeális intézmények száma nem kiemelkedő, de a kiállítások száma a lakosságszámhoz viszonyítva magas, ezer lakosonként 0,77. Ezzel szemben a könyvtárak száma és az általuk szervezett rendezvények aránya a lakosságszámhoz képest viszonylag alacsony, csak a *kulturálisan lezszakadó városokban* kisebbek

ezek az értékek. A fesztiválok nem meghatározóak a városok kulturális életében, a tízezer főre jutó 1,75-ös érték a harmadik legalacsonyabb a klaszterek között. Az építészeti örökségeknek és a műemlékeknek fontos szerepe van a városok kulturális életében, csak a *funkcióbiányos, kulturálisan aktív* települések rendelkeznek átlagosan több építészeti örökséggel. Három városban, a két megyeszékhelyen és Komáromban is található színház, így van színházi élet a klaszter néhány városában, de a színházi férőhelyek és az előadások száma nem kiugróan magas a népességszámra vetítve.

4. táblázat

A kultúrházak és az alkotói közösségek városainak főbb kulturális jellemzői, 2013
Main cultural features of cities with cultural centres and creative communities, 2013

Változó	Átlag	Medián	Szórás	Minimum	Maximum
Tízezer főre jutó					
Könyvtár	1,07	0,90	0,582	0,52	2,38
Muzeális intézmény	0,92	0,89	0,545	0,00	1,97
Közművelődési intézmény	8,25	8,33	4,288	0,70	13,54
Színház	0,17	0,00	0,345	0,00	1,04
Moziterem ^{a)}	0,27	0,00	0,327	0,00	0,69
Fesztivál	1,75	1,79	1,108	0,00	3,13
Építészeti örökség, műemlék ^{b)}	5,37	4,76	3,269	1,03	10,45
Ezer főre jutó					
Könyvtári rendezvény	6,46	3,62	5,688	1,91	18,91
Múzeumi kiállítás	0,77	0,63	0,813	0,00	2,66
Közművelődési foglalkozás	212,42	158,86	167,261	95,15	611,79
Kulturális rendezvény	20,58	22,69	9,170	7,20	35,21
Alkotóközösség	2,33	2,03	1,346	0,60	4,28
Színházi férőhely	0,48	0,00	0,964	0,00	2,38
Színházi előadás	1,03	0,00	1,647	0,00	4,35
Mozis férőhely ^{a)}	4,09	0,00	5,261	0,00	12,17

Megjegyzés: A 4–6. táblázatban a szürke háttérű sorok azok a kulturális jellemzők, amelyek kiemelkedők az adott város csoport esetén.

a) 2010. évi adat. b) 2014. évi adat.

Tehát az ebbe a klaszterbe tartozó városok legfőbb jellegzetessége, hogy az egész város kulturális élete egy adott kulturális központ, közművelődési intézmény köré szerveződik. Szinte az összes fesztivált, állami ünnepeket, koncerteket, színházi előadásokat és egyéb kulturális eseményt ezek a központok szervezik meg, és ernyő jelleggel összefogják őket. Ez a centralizált stratégia nem meglepő a kisebb települések esetén, hiszen

így a központi és az egyéb pályázati forrásokat is jobban ki tudják használni. Viszont két központi szerepet betöltő város, két megyeszékhely (Békéscsaba és Szekszárd) is ilyen centralizált módon szervezi a kulturális életét, az előbbi településen a Csabagyöngye Kulturális Központ, míg utóbbin a Babits Mihály Kulturális Központ. Azt, hogy ez a stratégia még pezsgőbbé, elevenebbé és változatosabbá teszi e városok kulturális életét vagy ellenkezőleg egyhangúbbá, az idő fogja eldönteni. További érdekes kutatási kérdést vet fel, hogy miért éppen a déli megyeszékhelyek választották ezt a stratégiát, azonban ennek vizsgálata már meghaladja e tanulmány kereteit.

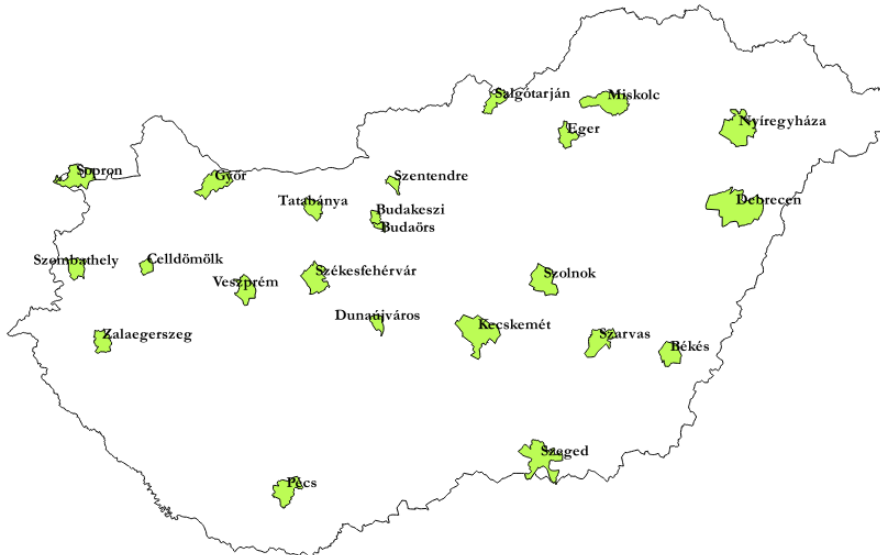
Többfunkciós kulturális városok

A második legkisebb elemszámú, 23 várost tartalmazó klaszterbe tartozik – 3 kivétellel – az összes megyeszékhely, emellett 2 megyei jogú város (Sopron és Dunaújváros), valamint a szinte Budapesthez tartozó Budaörs és Budakeszi. Ezen kívül néhány kisebb népességű város is a csoport tagja, amelyek vagy egyedülálló kulturális életet biztosítanak a város adottságainak köszönhetően (Szentendre), vagy alközponti funkciót töltenek be két nagyobb megyeszékhely között elhelyezkedve (Békés, Szarvas, Celldömölk) (4. ábra).

4. ábra

A többfunkciós kulturális városok Magyarországon, 2013

Multi-functional cultural cities in Hungary, 2013

Az ebbe a klaszterbe tartozó városok nagy része az összes kulturális funkciót el látja, a többi klaszterhez képest a színház- és mozikínálat a legkiemelkedőbb, de nyilván ez a településhierarchiában betöltött szerepükből is adódik. Ha külön színházi

épület nincs is minden városban, színházzal rendelkeznek, és abban az egyetlen városban, ahol a vizsgált évben nem működött múzeum, azóta három is megnyitotta kapuit a látogatók előtt. A mozival hasonló a helyzet, ugyanis 4 településen nem található külön moziterem, de a közművelődési intézmény betölti filmvetítési, mozi funkciót is.

5. táblázat

A többfunkciós kulturális városok főbb kulturális jellemzői, 2013

Main cultural features of cities with multi-functional culture, 2013

Változó	Átlag	Medián	Szórás	Minimum	Maximum
Tízezer főre jutó					
Könyvtár	1,28	1,16	0,586	0,37	2,37
Muzeális intézmény	1,02	0,73	1,093	0,00	5,54
Közművelődési intézmény	1,82	1,46	1,203	0,21	4,76
Színház	0,42	0,31	0,338	0,08	1,58
Moziterem ^{a)}	0,65	0,74	0,412	0,00	1,49
Fesztivál	1,44	1,24	0,734	0,37	3,01
Építészeti örökség, műemlék ^{b)}	3,58	2,49	3,166	0,50	15,24
Ezer főre jutó					
Könyvtári rendezvény	10,01	9,47	7,097	1,17	28,60
Múzeumi kiállítás	0,62	0,55	0,399	0,00	1,70
Közművelődési foglalkozás	67,27	70,17	30,971	16,97	134,99
Kulturális rendezvény	15,29	13,63	10,551	3,17	40,39
Alkotóközösség	1,02	0,82	0,814	0,15	3,86
Színházi férőhely	9,74	8,35	4,861	0,00	25,01
Színházi előadás	6,38	5,71	4,330	0,48	18,71
Mozi férőhely ^{a)}	11,80	12,15	8,061	0,00	29,03

a) 2010. évi adat. b) 2014. évi adat.

Az 5. táblázat is mutatja, hogy nemcsak a színházak (0,42 színház tízezer lakosra) és a mozitermek száma (0,65 moziterem tízezer lakosra) magasabb, de az általuk biztosított kínálat (ezer főre jutó 6,38 színházi előadás), továbbá a férőhelyek száma (ezer főre jutó 9,74 színházi és 11,8 moziférőhely) is a legnagyobb. A tízezer lakosra jutó könyvtárak (1,28) és az ezer lakosra jutó rendezvények (10,1) száma is magas a klaszterbe tartozó városokban, csak kismértékben marad le a *funkcióbiányos, kulturálisan aktív városok* mögött, a könyvtári állomány átlagos nagysága (bár nem tartozott a klaszterelemzés változói közé) pedig a klaszterbe tartozó településeken a legmagasabb. A muzeális intézmények száma és állománya (abszolút értelemben) a legmagasabb, és számos kiállítást is szerveznek az ott élőknek. A múzeumok fajlagos mutatóit tekintve (tízezer főre jutó 1,02 múzeum, ezer főre jutó 0,62 kiállítás) szintén előkelő helyet foglal el a város csoport, kicsit marad le a *funkcióbiányos, kulturálisan aktív városoktól*.

Kevésbé meghatározó e városok kulturális életében az építészeti örökségek és a műemlékek tízezer lakosra vetített száma. A közművelődési intézmények, az azokhoz kapcsolódó foglalkozások és alkotóközösségek sem játszanak annyira meghatározó szerepet, mint például az előző klaszterbe tartozó településeknél.

E klaszter városainak többsége a településhierarchiában elfoglalt helyének köszönhetően (megyeszékhely) központi funkciót tölt be, rendelkezik a szükséges minimális lakosság számmal, így az összes vizsgált kulturális funkció elérhető ezeken a településeken. A megyeszékhelyeken kívül vannak olyan városok, amelyekre szintén ez a változatos kulturális funkcionalitás jellemző, ami azonban nem a településhierarchiában elfoglalt pozíciójuknak köszönhető. Ezek a települések ugyanis vagy két megyeszékhely között elhelyezkedő, nagyobb népességgel rendelkező, fontosabb gazdasági központok (például Sopron vagy Celldömölk), vagy a főváros agglomerációjában elhelyezkedő városok (Budakeszi, Budaörs, Szentendre), amelyek nem alvóvárosként működnek. Mindkét esetben megvan a lakosság igénye a kultúra helyi fogyasztásának lehetőségére, és az előbbieknél valószínűleg a távolság is döntő szerepet játszik.

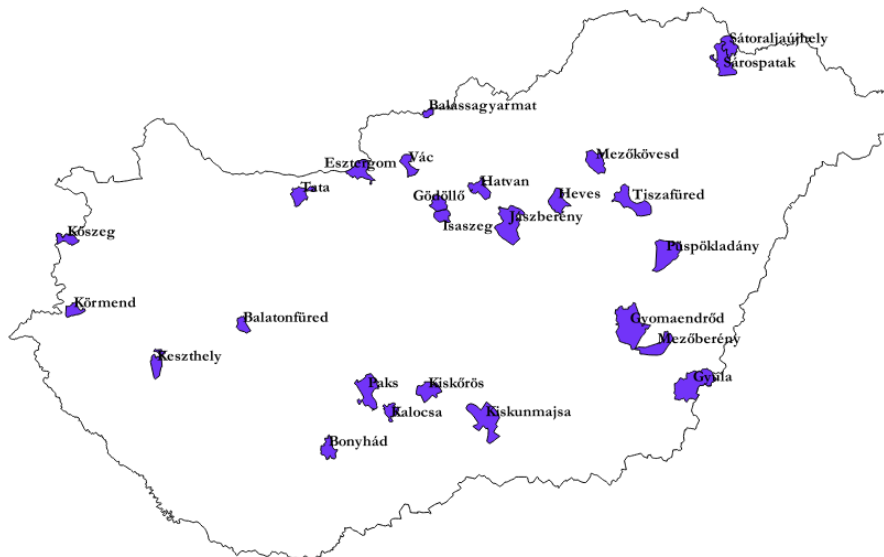
Funkcióhiányos, kulturálisan aktív városok

26 várossal a második legnagyobb klasztert jellemzően azok a tíz és harminc ezer lakosság közötti kis- és középvárosok alkotják, amelyek általában távolabb (legalább 50 km-re) helyezkednek el a megyeszékhelyektől, szétszórtnan az ország területén, de a kulturális kínálatuk lehetőségeikhez képest jelentős (5. ábra).

5. ábra

A funkcióhiányos, kulturálisan aktív városok Magyarországon, 2013

Function-deficient, culturally active cities in Hungary, 2013

Ezek a települések nem rendelkeznek minden funkcióval, hiszen nincsen állatkertjük, nincsenek hangversenyek, színház csak két helyen és mozi is csak néhány városban található.

6. táblázat

A funkcióhiányos, kulturálisan aktív városok főbb kulturális jellemzői, 2013
Main cultural features of function-deficient, culturally active cities, 2013

Változó	Átlag	Medián	Szórás	Minimum	Maximum
Tízezer főre jutó					
Könyvtár	1,52	1,29	0,770	0,60	3,12
Muzeális intézmény	1,63	1,49	0,886	0,49	4,30
Közművelődési intézmény	2,69	2,02	1,626	0,60	6,24
Színház	0,03	0,00	0,092	0,00	0,37
Moziterem ^{a)}	0,15	0,00	0,292	0,00	0,87
Fesztivál	3,41	2,88	1,925	0,92	8,26
Építészeti örökség, műemlék ^{b)}	7,38	6,23	4,045	2,10	19,49
Ezer főre jutó					
Könyvtári rendezvény	15,56	11,88	15,638	2,05	82,35
Múzeumi kiállítás	1,06	1,01	0,659	0,06	2,81
Közművelődési foglalkozás	84,13	80,67	42,599	21,15	233,87
Kulturális rendezvény	15,14	13,62	11,893	1,45	64,28
Alkotóközösség	1,24	0,96	0,860	0,00	3,41
Színházi férőhely	0,54	0,00	1,981	0,00	8,90
Színházi előadás	0,02	0,00	0,066	0,00	0,34
Mozi férőhely ^{a)}	2,94	0,00	6,665	0,00	27,74

a) 2010. évi adat. b) 2014. évi adat.

A könyvtári és a muzeális intézményekhez kapcsolódó tevékenységeket tekintve viszont a legaktívabbak, magas az ezer lakosra jutó rendezvények (15,56) és kiállítások (1,06) száma. Még a kulturális szempontból legkedvezőtlenebb településen is jut 0,6 könyvtár és 0,49 muzeális intézmény tízezer főre vetítve, de a legjobb kulturális adottságú településen ezek a mutatók 3,12 és 4,3. A kulturális kínálatukat tekintve meghatározóak a fesztiváljaik; tízezer lakosra átlagosan 3,41 fesztivál jut évente, de legalább 0,92, és van olyan város, ahol 8,26. Az adott településen található építészeti örökségek, műemlékek száma (tízezer lakosra 7,38 jut) is jelentős (6. táblázat). A csoportba tartozó városok a településhierarchiában betöltött szerepükből, illetve a viszonylag alacsonyabb lakosságából adódóan nem rendelkezhetnek minden kulturális funkcióval, de a meglévő kulturális intézmények adta lehetőségeket igyekeznek minél jobban kihasználni. Az ebbe a klaszterbe sorolt városok egyéb funkcióikat és a településhierarchiában betöltött szerepüket tekintve hátrányos helyzetből indulnak, de kulturális

szempontból helyzetük kedvezőbb. Ennek oka lehet elhelyezkedésük, például a Balaton-parti városoknál a nyáron ideérkező turisták felpeszsdítik a kulturális életet, ami ösztönözheti a kultúra további fejlesztését. Számos település jelentős történelmi (például Kőszeg), oktatási (Sárospatak) vagy helyi népművészeti hagyományokkal (Kalocsa) rendelkezik, ami szintén ösztönzője és alapja lehet a kulturális fejlesztésnek.

Ezek a városok az előző klaszterhez képest kedvezőtlenebb helyzetben vannak, hiszen nem rendelkeznek központi szerepkörrel, mégis adottságaikat – főleg helyi sajátosságait – kihasználva pezsgő kulturális élet jellemzi őket. Ennek megfelelően azok a kulturális funkciók a legjelentősebbek, amelyek lokális jellegűek, mint például a fesztiválok, a múzeumok, a helyi építészeti örökségek és a műemlékek. Míg a *kultúrházak és alkotóközösségek* városaiban egy kulturális központ köré, annak összefogó ereje segítségével szerveződik a kulturális élet, addig ezeken a településeken a kultúra kisebb centralizáltsága jellemző, ami legfőképpen városstratégiai, politikai és gazdasági okokra vezethető vissza. Ez nem azt jelenti, hogy e klaszter néhány városában ne indultak volna el ugyanúgy kultúracentralizációs törekvések (például Tata), annak – főként pénzügyi – előnyeit kihasználva, csak a központosítás nem olyan mértékű vagy esetleg inkább mellé-, mint alá-fölé rendeltségi viszony figyelhető meg a kultúra szereplői közötti együttműködésekben.

Kulturálisan leszakadó városok

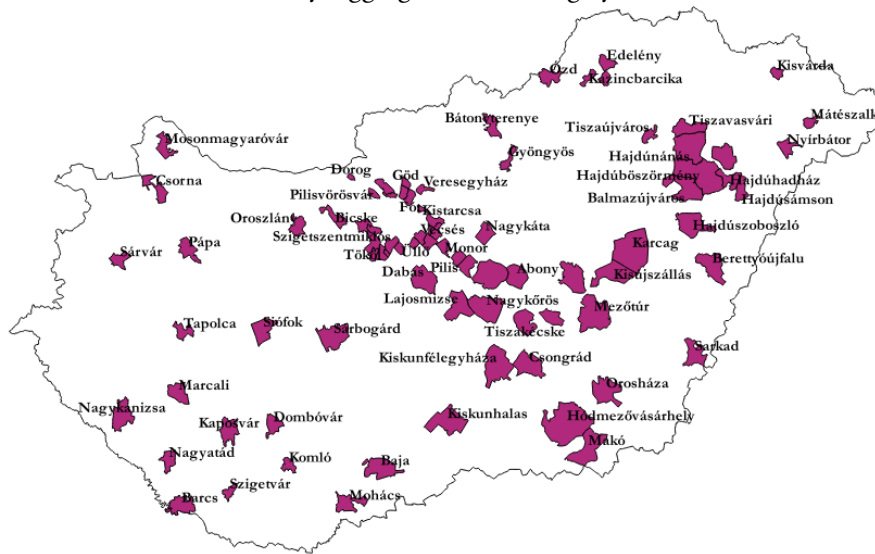
A vizsgált minta nagy része, mintegy 83 város tartozik ebbe a csoportba, köztük egy megyeszékhely, Kaposvár és három megyei jogú város, Érd, Nagykanizsa és Hódmezővásárhely (6. ábra).

A városok népességüket tekintve tíz- és hatvanezer fő közöttiek, a legkevesebb kulturális funkcióval rendelkeznek, és szinte minden mutató tekintetében a legalacsonyabb értéket mutatják a többi kulturális várostípushoz képest (7. táblázat).

Néhány nagyobb településen található mozi és/vagy színház, de ezer lakosra kevés rendezvény és más kulturális szolgáltatás jut. Ugyanez vonatkozik a könyvtárakra, hiszen a mintába, így ebbe a klaszterbe került minden településen működik könyvtár (tízezer lakosra 0,85 könyvtár jut), és szinte mindenhol van művelődési intézmény (tízezer lakosra 1,17 jut). De az általuk nyújtott szolgáltatások (52,23 közművelődési foglalkozás jut ezer lakosra) és rendezvények száma (7,22 kulturális rendezvény jut ezer lakosra) ezer lakosra számítva igen alacsony. Egyedül a tízezer lakosra jutó fesztiválok és építészeti örökségek, műemlékek számában nem került ez a klaszter az utolsó helyre. Ennek oka, hogy a fesztiváloknak minden település kiemelkedési lehetőséget tulajdonít, és a nagyközönség szórakoztatásának is ez a legkedveltebb módja. Az építészeti örökségek pedig általában a régmúltból maradtak a városokra. A 7. táblázat is mutatja, hogy az ebbe az utolsó, legnagyobb klaszterbe tartozó városok a legkevésbé jó kulturális kínálattal rendelkeznek a többi településcsoportéhoz képest.

6. ábra

A kulturálisan lezszakadó városok Magyarországon, 2013
Culturally lagging cities in Hungary, 2013

7. táblázat

A kulturálisan lezszakadó városok főbb kulturális jellemzői, 2013
Main cultural features of culturally lagging cities, 2013

Változó	Átlag	Medián	Szórás	Minimum	Maximum
Tízezer főre jutó					
Könyvtár	0,85	0,82	0,367	0,16	1,98
Muzeális intézmény	0,50	0,54	0,450	0,00	1,67
Közművelődési intézmény	1,17	0,87	0,810	0,00	4,03
Színház	0,01	0,00	0,049	0,00	0,32
Moziterem ^{a)}	0,11	0,00	0,226	0,00	0,87
Fesztivál	2,17	1,76	1,416	0,00	6,96
Építészeti örökség, műemlék ^{b)}	4,03	3,40	2,904	0,00	14,01
Ezer főre jutó					
Könyvtári rendezvény	6,32	4,67	5,127	0,00	21,47
Múzeumi kiállítás	0,27	0,08	0,349	0,00	1,63
Közművelődési foglalkozás	52,23	43,67	37,196	0,00	197,54
Kulturális rendezvény	7,22	6,12	4,628	0,00	22,21
Alkotóközösség	0,84	0,70	0,588	0,00	2,62
Színházi férőhely	0,03	0,00	0,289	0,00	2,63
Színházi előadás	0,08	0,00	0,443	0,00	3,14
Mozi férőhely ^{a)}	2,80	0,00	6,677	0,00	38,09

a) 2010. évi adat. b) 2014. évi adat.

A *kulturálisan leszakadó városok* nem töltnek be központi szerepet Magyarország településhierarchijában, többségük nem éri el a bizonyos kulturális funkciókhoz (például színház, mozi) szükséges minimális lakosságszámot, nagyrészt Budapest agglomerációjában elhelyezkedő és alföldi városok tartoznak ide. E települések további nehézsége, hogy általában egy központi funkciót betöltő település közelében helyezkednek el (például Budapest agglomerációjában), és nem tudnak vagy nem is akarnak versenyezni a közelben nyújtott kulturális szolgáltatásokkal. Arra is találtunk példát, hogy a város vezetése más prioritásokat helyez előtérbe (például Siófok). Az alföldi városok nagy része más (leginkább gazdasági) nehézségekkel is küzd, így a kultúra fejlesztése és finanszírozása nem mindig szerepel kiemelt helyen. A legtöbb idetartozó településen vannak törekvések kulturális hagyománykövetésre és -teremtésre, illetve a kulturális élet fellendítésére, de ezek nem mindig teljesítik a hozzáfűzött reményeket. E klaszter számára is vannak lehetőségek a kultúra fejlesztésére, ezt akár centralizáltabb módon, a kulturális központot ernyőszervezetként működtetve, akár a helyi sajátosságokat kiemelve, szorosan együttműködve a kulturális élet szereplőivel szándékoznak megvalósítani. Bármelyik stratégiát is választják, a kulturális élet fellendítéséhez idő (és anyagi ráfordítás) kell, amíg a helyi lakosok, a turisták és az egyéb érdekeltek elfogadják, magukénak érzik és támogatják az új kulturális koncepciót.

Egy másik korábban végzett kutatás (Rechnitzer et al. 2003) hasonló eredményekre jutott, és az infokommunikációs infrastruktúra területén megmutatkozó aktivitás, az erőforrás mobilizálhatósága és a városok méretéből fakadó keresleti tényezők alapján a következő várostípusokat különböztette meg:

- regionális központok,
- megyeszékhelyek és térségi központok,
- aktív kis- és középvárosok,
- üdülővárosok,
- mozdulatlan városok,
- leszakadó városok.

E korábbi, infokommunikációs kutatás eredménye hasonlóságot mutat a kulturális szempontok alapján végzett klaszterbesorolással, hiszen mindkét esetben elkülönültek a központi szerepet betöltő települések, a leszakadó városok, illetve azok a települések, amelyek relatíve kis méretük és bizonyos funkciók hiánya ellenére is aktívak. Az üdülővárosok az infokommunikációs kutatás szerint külön csoportba kerültek, és az általam végzett vizsgálat során is kiemelkedő kulturális aktivitást mutattak. Az infokommunikációs technológiai fejlettséget vizsgáló kutatásban a budapesti agglomerációba tartozó településekre jellemző kettősséget azonban nem említették, míg a kulturális szempontú vizsgálatnál ez megmutatkozott.

A városok kulturális kínálatát befolyásoló tényezők

Megvizsgáltam, hogy a népességszám és a kialakult város csoportok között van-e összefüggés, jellemzően melyik klaszterekbe tartoznak a legnagyobb és melyikbe a legkisebb népességszámú városok. A települések népességszáma és a klaszterbe tartozás közötti kapcsolatot diszkriminanciaanalízissel vizsgáltam. A mintanagyság, a lineartási és a normalitási feltételek teljesültek, kiugró értékek nem voltak. Az eredmények azt mutatták, hogy közepesnél gyengébb (Wilks' Lambda értéke: 0,552), de szignifikáns kapcsolat ($F=37,098$; $df_1=3$; $df_2=137$; $p=0,00$) van a népességszám és a klaszterbe tartozás között, tehát a népességszám hatással van a kulturális kínálat jellegére. Az eredményeket elemezve valószínűsítettem, hogy ez a túlnyomó többségében megyei jogú városokat tartalmazó *többfunkciós kulturális városok* klaszterbe tartozó települések torzító hatásának köszönhető, hiszen a legnagyobb városok ebbe a csoportba tartoznak. Így a maradék három klaszterre megismételtem a diszkriminanciaanalízist, e csoport kihagyásával. Ebben az esetben az eredmény már nem mutatott szignifikáns összefüggést a klaszterbe tartozás és a népességszám között. A földrajzi elhelyezkedés pedig egyik klaszter vizsgálata esetén sem mutatott szignifikáns kapcsolatot az egyes várostípusokhoz való tartozással.

Az elemzésekből tehát megállapítható, hogy a tízezer fő feletti lakossággal rendelkező városok között kulturális funkcióikat és kínálatukat tekintve van különbség, de ez nem magyarázható a népességszámukkal vagy a földrajzi elhelyezkedésükkel. A *többfunkciós kulturális városok* népességszáma ugyan a legnagyobb, és ezek a települések rendelkeznek a legtöbb funkcióval, de csak ennél a csoportnál figyelhető meg a népességszám magyarázó ereje. Itt sem kizárólag a népesség nagysága a meghatározó, hanem a nagyobb népességű városok a településhierarchiában elfoglalt helyüknek köszönhetően központi funkciókat látnak el, és ez érvényesül a kulturális élet területén is. A központi szereppel nem rendelkező városok három további klaszterbe tagolódnak. A *kultúrházak és alkotóközösségek városai* az ország déli központjai vagy azok közelében helyezkednek el, illetve megtalálhatóak még az ország északnyugati részén is. Itt főleg a közművelődési intézmények (kultúrházak) köré szerveződik a kulturális élet, a többi szolgáltatás jelentősége nem kiemelkedő. A második csoportba tartoznak a *funkcióbiányos, kulturálisan aktív városok*, amelyek nagysága vagy a városhierarchiában betöltött szerepük nem indokolja, hogy széles kulturális kínálattal rendelkezzenek, azonban elhelyezkedésüknek (Balaton-parti település) vagy oktatási, történelmi és népművészeti hagyományaiknak köszönhetően kulturális kínálatuk kielégítő. Az előbbi felsorolásból kimaradó városok pedig a *kulturálisan leszakadók* közé tartoznak, amelyeknek vagy nincsenek jó adottságaik, vagy nem tudják azokat kihasználni. A legérdekesebb azonban a fővárosi agglomeráció településeinek helyzete, mivel vagy többfunkciós, széles kulturális kínálattal rendelkeznek valószínűleg mintegy Budapest kiterjesztéseként, vagy pedig alvóvárosként a leszakadók közé tartoznak.

Összegzés

Összességében megállapítható, hogy a magyarországi tízezer fő feletti állandó lakossal rendelkező városok kulturális kínálatukat tekintve jelentős különbségeket mutatnak. A vártnak megfelelően, a kulturális klasszifikáció során – ahogy az egyéb szempontú várostipológiai vizsgálatoknál is – megfigyelhetőek a központi szerepet betöltő települések és a leszakadók is. E két csoport mellett azonban megjelent a városok két csoportja, amelyek valamilyen kulturális adottságukat tekintve kiemelkedőek, jól ki tudták használni egy vagy több adottságukat. Bár a kutatás egyik korlátjának tekinthető, hogy főként intézményi statisztikai adatokra épült, a lakosság későbbi megkérdezése megerősítette a statisztikai vizsgálat során kapott eredmények relevanciáját. A központi többfunkciós települések mellett még két város csoport is kulturálisan aktívnek tekinthető, habár más jellegűek. A kultúrházak és alkotóközösségek városaiban a kulturális élet egy-egy kulturális központ köré szerveződik, ennek működésébe vonják be a helyi lakosságot, civil szervezeteket és szinte minden kulturális esemény e központhoz köthető. Ezekben a városokban a helyi lakosságnak nagy számban szerveznek programokat, alkotóközösségeket. A funkcióhiányos, kulturálisan aktív települések kulturális életének bázisát a helyi sajátosságok adják, például helyi fesztiválok, oktatási, történelmi vagy gazdag népművészeti múltra építő események, programok és szolgáltatások. Az előzőhöz viszonyítva e város csoportban kevésbé centralizált a kultúra szervezése, de a kultúra szereplőire az együttműködés jellemző. Megállapítható tehát, hogy egy városnak nem feltétlenül kell ahhoz központi szerepet betöltenie, hogy aktív legyen a kulturális élete, vannak kulturális stratégiák, amelyek működőképesek egy kisebb lélekszámú, kevésbé központi településen is. Így az az általános vélekedés is elutasítandó, hogy a magyar megyeszékhelyeken van pezsgő kulturális élet, máshol nincs vagy csak csekély mértékben. Ugyan a központi többfunkciós települések kulturális dominanciája néhány szolgáltatást tekintve vitathatatlan (például mozi, színház), de ez már nem érvényes a többi kulturális szolgáltatásra.

A városok kulturális jellemzőinek alakulását több tényező határozza meg, amelynek alapos és mindenre kiterjedő vizsgálata meghaladja e tanulmány kereteit. A kulturális élet alakulása azonban nem magyarázható pusztán a népességszámmal vagy a város földrajzi elhelyezkedésével, ugyanis számos más politikai, gazdasági és városvezetői tényező is befolyásolja. Az elemzés megmutatta, hogy azokon a településeken is lehet aktív a kulturális élet, ahol (a településhierarchiában elfoglalt helyzetük miatt) nem elérhető minden kulturális funkció, így a városok nem használhatják kifogásként a település méretét, helyzetét, ha nem kielégítő a kulturális kínálatuk.

IRODALOM

- BELUSZKY, P. (1999): A magyarországi városhierarchia változásai a XX. században In: PÜSKI, L.–TIMÁR, L.–VALUCH, T. (szerk.) (1999): *Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben* pp. 207–226., Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézet Új- és Legújabbkori Magyar Történelmi Tanszéke, Debrecen.

- BELUSZKY, P.–GYÓRI, R. (2004): Fel is út, le is út... (Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században) *Tér és Társadalom* 18 (1): 1–41.
- BLESSI, G. T.–TREMBLAY, G. T.–SANDRI M.–PILATI, T. (2012): New trajectories in urban regeneration processes: Cultural capital as source of human and social capital accumulation evidence from the case of Tohu in Montreal *Cities* 29 (6): 397–407.
- CUCCIA, T.–SANTAGATA, W. (2002): *Distretto culturale e gestione dei diritti di proprietà: la ceramica di Caltagirone* EB la Working papers 06/2002, International Centre for Research on the Economics of Culture, Institutions, and Creativity, Università di Torino, Torinó.
- EGEDY, T.–KOVÁCS, Z.–SZABÓ, B. (2014): A kreatív gazdaság helyzete Magyarországon a globális válságidőszakában In: TÓZSA, I. (szerk.): *Turizmus és településmarketing* pp. 17–26., Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék, Budapest.
- ENYEDI, GY. (2005): A városok kulturális gazdasága In: ENYEDI, GY.–KERESZTÉLY, K. (szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága* pp. 13–22., MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- EVANS, G. (2003): Hard-branding the cultural city-from Prado to Prada *International Journal of Urban and Regional Research* 27 (2): 417–440.
- GOMEZ, M. (1998): Reflective Images: the case of urban regeneration in Glasgow and Bilbao *International Journal of Urban and Regional Research* 22 (1): 106–121.
- GOSPODINI, A. (2004): Urban space morphology and place identity in European cities; built heritage and innovative design *Journal of Urban Design* 9 (2): 225–248.
- GOSPODINI, A. (2006): Portraying, classifying and understanding the emerging landscapes in the post-industrial city *Cities* 23 (5): 311–330.
- GROSZ, A.–RECHNITZER, J. (SZERK.) (2000): *Fejlesztési pályák a magyar városhálózatban* NYUTI Közlemények, 110. MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr.
- HALL, P. (1998): *Cities in Civilization* Pantheon, New York
- HUBBARD, P. (1995): Urban design and local economic development. A case study in Birmingham *Cities* 12 (4): 243–251.
- KNOX, P. L. (1991): The restless urban landscape: economic and socio-cultural change and the transformation of metropolitan Washington, DC *Annals of the Association of American Geographers* 81 (2): 181–209.
- LENGYEL, I.–RECHNITZER, J. (2000): A városok versenyképességéről In: HORVÁTH, GY.–RECHNITZER, J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. 130–152. o., MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- MISZLIEVITZ, F.–MÁRKUS, E. (2013): A Kraft-index – Kreatív város – Fenntartható vidék. *Vezetéstudomány* 44 (9): 1–21.
- MIZZAU, L.–MONTANARI, F. (2008): Cultural districts and the challenge of authenticity: the case of Piedmont, Italy *Journal of Economic Geography* 8 (5): 651–673.
- MONTGOMERY, J. (2004): Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regeneration. Part 2: A Review of Four Cultural Quarters in the UK, Ireland and Australia *Planning, Practice and Research* 19 (1): 3–31.
- NEMES NAGY, J. (1996): Soprontól Nyíradonyig. Városok a piacgazdasági átmenetben In: AGG, Z. (szerk.): *Átépítés. Közigazgatás. Területfejlesztés. Városmarketing*. pp. 193–204., Comitatus, Veszprém.

- PRATT, A. C. (1997A): *The cultural industries sector: its definition and character from secondary sources on employment and trade in Britain 1984–1991* Research Papers on Environmental and Spatial Analysis, No. 41, London School of Economics, London.
- PRATT, A. C. (1997B): The cultural industries production system: a case study of employment change in Britain, 1984–91 *Environment and Planning A* 29 (11): 1953–74.
- RECHNITZER, J.–GROSZ, A.–CSIZMADIA, Z. (2003): A magyar városhálózat tagozódása az infokommunikációs infrastruktúra alapján az ezredfordulón *Tér és Társadalom* 17 (3): 145–163.
- RICHARDS, G.–WILSON, J. (2004): The impact of cultural events on city image: Rotterdam, cultural capital of Europe 2001 *Urban Studies* 41 (10): 1931–1951.
- SASSEN, S.–ROOST, F. (2000): The city: strategic site for the global entertainment industry In: JUDDAND, D. R.–FAINSTEIN, S. S. (szerk.): *The Tourist City* pp. 143–154., Yale University Press, New Haven.
- SÁGVÁRI, B. (2010): *Kultúra és gazdaság: az értékek szerepe a gazdasági fejlődésben* Demos Magyarország Kiadó, Budapest.
- SÁGVÁRI, B.–DESSEWFFY, T. (2006): *A kreatív gazdaságról – Európa és Magyarország a kreatív korban* Demos Magyarország Kiadó, Budapest.
- SCOTT, A. J. (1997): The cultural economy of cities. *International Journal of Urban and Regional Research* 21 (2): 327–339.
- SCOTT, A. J. (2000): *The Cultural Economy of Cities: Essays on the Geography of Image-producing Industries* Sage, London.
- SCOTT, A. J. (2010): Cultural economy and the creative field of the city *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 92 (2): 115–130.
- VOASE, R. (1997): The role of flagship cultural projects in urban regeneration: a case study and commentary *Managing Leisure* 2 (4): 230–241.
- ZUKIN, S. (1995): *The Cultures of Cities* Blackwell Publishers, New York.

INTERNETES HIVATKOZÁS

- NEFMI (2009): *Kulturális statisztikai tájékoztató*
<http://www.nefmi.gov.hu/miniszterium/kulturalis-statisztikak/kulturalis-statisztikai-tajekoztato-2009> (letöltve 2011. január)
- EUROSTAT (2012): *Statistical Introduction of Culture in Europe*
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/culture/introduction> (letöltve: 2012. április)
- GOMBOS, SZ. (2015): A kultúra városimázs-befolyásoló hatása
<http://rgdi.sze.hu/downloadmanager/index/id/6073/m/2307>
- UNESCO (2009): *The UNESCO Framework for cultural statistics, Information document*
<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001840/184082e.pdf> (letöltve: 2012. április)